„Zbraní pravdy, zbraní míru zvítězí věk ducha bohatýrů.“ K dobovým kontextům libreta Fibichova *Blaníku*

Michal Fránek

Dne 10. listopadu 1874 se v *Národních listech* v rubrice *Literatura a umění* objevila stručná zpráva: „Skladatel Z. Fibich pilně pracuje na nové své zpěvohře *Blaník*, k nížto napsala libreto velmi zajímavé slečna Eliška Krásnohorská.“¹ Zpráva téměř doslovně přejala informaci z *Dalibora*, jenž vyšel o čtyři dny dříve;² o nové opeře mladého talentovaného skladatele se tak mohli dozvědět i čtenáři, kteří hudební dění podrobně nesledovali. Letmé zmínky o Fibichově nové opeře se přitom objevovaly již od začátku tohoto roku – 9. ledna se v *Daliboru* vyskytla zpráva o autorově chystaném hudebním dramatu *Blaník*, „jež proň nyní básní výtečná naše básnířka sl. Eliška Krásnohorská“,³ podobně vyzněl též přehled české operní tvorby v *Osvětě* od V. J. Novotného, v němž se rovněž objevila zpráva o libretu k nové Fibichově opeře, na němž „pracuje neunavná básnířka naše Eliška Krásnohorská.“⁴ Zprávy o postupující kompozici nové opery pokračovaly též v roce následujícím a všímaly si rovněž jejího dosud nepublikovaného libreta – podle zprávy z *Dalibora* šlo o text „velmi šťastný“ a bylo vysloveno přesvědčení: „Že společnou prací tak dokonalých sil uměleckých bude obohacen obor, v novější době čile rozkvetající, hudebně-dramatické literatury domácí, lze již ku předu s jistotou očekávati.“⁵ Jiná zpráva z *Dalibora* pak označila text jako „vpravdě úchvatný“, vzatý pryč „z doby husitské [sic!] v mnohém ohledu době naší podobné. Básnířka i skladatel, oba psali s nadšením plamenným i dá se dle všeho očekávati, že dotknou se dílem svým srdcí českých v míře neobyčejné.“⁶ Přestože pochvalné zmínky o libretu nelze brát zcela vážně, protože podobná

¹ Anonym, „Literatura a umění. Nová zpěvohra“, *Národní listy* 14, č. 308, 10. 11. (1874): [3]

² Anonym, „Zprávy z Prahy a z Venkova. Skladatel Z. Fibich...“, *Dalibor* 2, č. 45, 6. 11. (1874): 358

³ Anonym, „Zprávy z Prahy a z venkova. Zdeněk Fibich...“, *Dalibor* 2, č. 2, 9. 1. (1874): 15

⁴ Václav Juda Novotný, „Česká opera r. 1873-1874“, *Osvěta* 4, II, č. 7, (1874): 546

⁵ Anonym, „Zprávy z Prahy a z venkova. Zd. Fibich pracuje nyní...“, *Dalibor* 3, č. 25, 19. 6. (1875): 202

⁶ Anonym, „Zprávy z Prahy a z venkova. Nové skladby“, *Dalibor* 3, č. 44, 30. 10. (1875): 353

hodnocení vycházela často z informací z druhé ruky,⁷ svědčí o nemalé prestiži, již se sedmadvacetiletá autorka v českých kulturních kruzích těšila, neboť dobová publicistika vnímala českou libretistickou produkci značně kriticky a často poukazovala na její nízkou kvalitu.⁸ Krásnohorská měla v té době již za sebou několik zhudebněných libret a navíc prokázala schopnost uvažovat o otázkách české hudební deklamace též teoreticky.

Libreto *Blaníku* v kontextu českého kultury 19. století

Důvody zájmu o novou českou operu však nespočívaly pouze v osobnostech skladatele a libretistky, ale především v jejím námětu, jenž sliboval něco více než jen obvyklou atraktivní podívanou: *Blaník* totiž představoval důležitý prvek mýtu českého národního obrození. Příběh o vojsku spícím v hoře a přicházejícím národu na pomoc v nouzi nejvyšší přitom není specificky český – v indoevropské mytologii ho najdeme poměrně často. K českým zemím má geograficky nejbližše hora Kyffhäuser v Durynsku a Untersberg nedaleko Salcburku (Graus 2017)⁹ a není jistě náhodné, že v 19. století vzniklo několik německojazyčných operních zpracování těchto pověstí opředených hor.¹⁰

Prapůvod pověstí o *Blaníku* je zahalen dohady a nejasnostmi, v českém prostředí se projevil poprvé v proroctví Mikuláše Vlášnického (†1495), jihočeského vesničana a vůdce jedné z radikálních husitských sekt. V jeho pojetí však vpád cizích vojsk není namířen proti všem Čechům, ale pouze proti Čechům přijímajícím podobojí, tendence národní se tu tedy silně mísí s tendencí náboženskou. Důležitou roli hrálo též protihusitské *Vidění Oldřicha z Rožmberku*.¹¹

Znovuoživení se blanické látky dostalo na sklonku 18. století v anonymní próze *Zdenko von Zasmuk und seine Gefärten oder die im Berge Blanick eingeschlossenen*

⁷ V tomtož článku nacházíme zprávu o Dvořákově připravované opeře *Vanda* i s pochvalnou zmínkou o libretu, „jehož [tj. děje polské pověsti] zpracování počítati můžeme k nejzdařilejším zjevům doby nynější vůbec“ (viz výše pozn. 6), libreto V. B. Šumavského a Fr. Zákrejse má přitom značné nedostatky.

⁸ Viz např. stať Jana Nerudy *Operní libreta z roku 1867* (Jan Neruda, „Operní libreta“, Spisy Jana Nerudy, sv. 20, Výtvarné umění a hudba. Ed. D. Holub (Praha: SNKLHU, 1962), 119–124

⁹ Viz František Graus, „Barbarossa a Kyffhäuser. Od Friedricha II. k Friedrichovi I.“; in též, *Živá minulost. Středověké tradice a představy o středověku* (Praha: Argo, 2017), 180–189

¹⁰ Roku 1822 měla v Žitavě premiéru opera Heinricha Marschnera *Der Kyffhäuserberg. Komische Oper in einem Act* na text Augusta von Kotzebue. Roku 1868 pak *Im Kyffhäuser. Romant. Komische Oper in 2 Acten* s textem a hudbou Wilhelma Mühlendorfera. Také v případě Untersbergu lze zaznamenat operní zpracování, o které se pokusil Johann Nepomuk von Poißl *Der Untersberg. Romantische Oper* (1829) na libreto Eduarda von Schenk, či fraška *Gervinus, der Narr vom Untersberg, oder Ein patriotischer Wunsch* na text Aloise Berly (tj. Aloise Scheichela) na hudbu Franze von Suppé (1849).

¹¹ V našem výkladu vycházíme především z příslušné kapitoly monografie Eduarda Maura *Paměť hor*, jež popisuje vývoj blanických pověstí a shrnuje i další početnou literaturu k tématu (Eduard Maur, „Naděje národa: *Blaník*“; in též, *Paměť hor* (Praha: Havran, 2006), 253–280.

Ritter. Eine Hauptsage der Böhmischen Vorzeit, vydané v Praze roku 1798 (jako její autor byl později identifikován pražský spisovatel historických próz Josef Schiffrer). Próza byla záhy přeložena do češtiny a vydána Krameriovým nakladatelstvím pod názvem *Zdeněk ze Zásmyk se svými tovaryši, aneb Rytíři v blanickém vrchu zavření*. Její děj shrnul Arnošt Kraus, který roku 1917 identifikoval autora německy psané prózy, takto:

Hrdina této povídky přijíždí v době Karla V. do kraje, pověstného proto, že z něho pocházely zlopověstné vzbouřenecké hordy rytíře z Trocnova, a spatřiv rozvaliny starého hradu, vzpomíná ukrutností těch, kdož tolik památek zbořili, a těší se, že se narodil v dobách vzdělanějších. Bylo mu známo, že tento hrad, Blaník, kdysi hájil udatný a urozený rytíř Meinhard, když bezuzdná část přívrženců mistra Husince si dovolovala všechna barbarství, aby i na nevinných mstila smrt tohoto oblíbeného učitele lidu. Odrážel zuřivé jejich útoky, ale loupežníci utekli se k nerovnému boji. Neustali útočiti, rozpálení pomstychtivostí, dráždění bohatou kořistí a rozohnění lihovými nápoji. Meinhard podlehl a byl se všemi svými jezdci porubán. Ale marně hledány mrtvolky, mrtví žijí dále v hoře, tam je nalézá náhodou nebo vlastně osudem, který ho vyvolil, Zdeněk a je přijat do jejich spolku, aby po své smrti s nimi spal v Blaníku, odkud kdysi vyjedou, aby zachránili český národ.¹²

Jak je z obsahu patrné, blanické vojsko má v této verzi protihusitský, resp. proti-reformační charakter. Takto bylo traktováno i v řadě dalších německojazyčných zpracování v první polovině 19. století, postava Zdeňka ze Zásmyk (z historických pramenů nedoloženého) pronikla též do Klicperovy hry *Blaník* (1813, knižně 1820). Protihusitské pojetí však nemohlo vyhovovat rodící se české národní ideologii, v níž husitství začínalo hrát stále významnější úlohu.¹³ Motivy husitské se postupně propojovaly s motivy svatováclavskými a vyústily v zobrazení postavy svatého Václava stojícího v čele husitského vojska. Příznačná je v tomto smyslu báseň Františka Matouše Klácela, v níž v rukopisné verzi vystupuje jako vůdce Žižka a v knižní z cenzurních důvodů svatý Václav: „Hurrah juž je tu čas! / Zbudte se, zbudte se, bratři, / Václav (Žižka) vůdce je náš, on vede k slávě nás, / Vojtěch (Hus) je nám kazatel směřlosti“.¹⁴ Blaník se stal v průběhu 19. století

¹² Arnošt Vilém Kraus, „Blaník“, in Václav Petrbok, ed., *Arnošt Vilém Kraus (1859–1943) a počátky české germanobohemistiky* (Praha: Academia, 2015), 108–128, cit. na s. 118.

¹³ Vladimír Macura, „Sen o spících rytířích I“, in též, *Znamení zrodu a české sny* (Praha: Academia, 2015), 253–265.

¹⁴ František Matouš Klácel, 1836 „Hlas z Blaníka“, in též, *Lyrické básně I.* (Brno: Rudolf Rohrer, 1836), 62, cit. dle Vladimír Macura, „Sen o spících rytířích I“, in též, *Znamení zrodu a české sny* (Praha: Academia, 2015), s. 259.

frekventovaným a obecně srozumitelným symbolem,¹⁵ jeho důležité postavení dokládá též jeho přítomnost v nedokončeném českém *Slavíně* v Liběchově.¹⁶

Jak podotýká Macura, motiv spánku spjatý s blanickou pověstí měl velmi blízko k ideologii českého obrození, resp. „probuzení“ – vyjadřoval totiž metaforicky osud českého národa, který po Bílé hoře „usnul“ a „probouzí se“ teprve po dvousetletém „spánku“: „Blanická legenda mohla být přijímána jako alegorie ‚spícího národa‘, jehož elita se probouzí, aby národ v poslední chvíli zachránila. K alegorii Blaníka jako podobenství českého národního poslání (Blaník = český národ) se tento typ alegorie (Blaník = vlastenecká inteligence) přimyká jako jeho aktivistická, agitační verze, mytizující naopak konkrétní společenskou a kulturní činnost vlastenecké špičky“.¹⁷ V tomto kontextu lze snadno pochopit, proč se stal Blaník jedním z oblíbených vyletných míst českých vlastenců. Roku 1868 se zde konaly tábory lidu a mezi základní kameny Národního divadla byl zařazen také kámen z Blaníku.

Libreto Elišky Krásnohorské aneb Blaník jako národní očiště

Z výše uvedeného stručného přehledu je zřejmé, že blanický mýtus představoval pro operní zpracování potenciálně vděčné a nosné téma, jež mohlo splňovat nároky na reprezentativní českou operu, na druhé straně však skrývalo značná úskalí, spočívající především v novodobé „schiffnerovské“ tradici. Ta na jedné straně vnesla do obecného povědomí postavy typu Zdeňka ze Zásmuk, na druhé straně svou protihusitskou tendencí odporovala smýšlení většiny českých vlasteneckých elit. Proto Krásnohorská přistoupila k odvážné, nicméně logické operaci, kterou považovala za nutné vysvětlit v předmluvě k tištěnému libretu:

Báje o Blaníku jsou rázu protihusitského, tudíž protinárodního; pověstní velmoži katoličtí, neblahé paměti Oldřich z Rožmberka a Menhart z Hradce, uvádění v nich jako vůdcové zástupu blanického. V některých sice jmenován náčelníkem tím svatý Václav, jehož osobnost ovšem na jevišti uvést by bylo nevhodno. Poznávši v báji té živel hudebně velmi půvabný, nechťejíc pak tradicionelní v ní osoby

¹⁵ Antologii blanických ohlasů v české beletrii i v umění 19. a 20. století podává Radko Bílek, *Blaník v umění I. Blanické literární zajímavosti* (Vlašim: Český svaz ochránců přírody – Muzeum Podblanicka, 2002); též, *Blaník v umění II. O Blaníku a jeho rytířích v beletrii* (Vlašim – Benešov: Český svaz ochránců přírody Vlašim – Muzeum okresu Benešov, 2004); též, *Blaník v umění III. Blaník a sv. Václav v sochařství* (Vlašim: Český svaz ochránců přírody – Muzeum Podblanicka, 2005).

¹⁶ Podrobnější popis podává Helena Lorenzová, „Blaník: Sacrum et profanum“, in Marta Ottlová a Milan Pospíšil, eds., *Sacrum et profanum* (Praha: KLP, 1998), 42–53. Veitřiv projekt Slavína v širším kontextu českých a evropských pantheonů pak popisuje Marek Nekula, *Smrt a zmrtvýchvstání národa. Sen o Slavíně v české literatuře a kultuře* (Praha: Karolinum, 2017).

¹⁷ Viz Vladimír Macura, „Sen o spících rytířích I“, in též, *Znamení zrodu a české sny* (Praha: Academia, 2015), 261.

libovolně nahraditi jinými, památce české milejšími, mohla jsem pouze uvésti Oldřicha i jeho kruh jako sbor duchů odpýkávajících v zakletí skutky své dávné, za které jim uloženo čekati po stalení na chvíli, kdy jim dovoleno bude povstati v době nejtěžších útrap země české a vítězně ji osvobodíce napravití úhonnou svou minulost. Tentýž ráz zdálo se mi vhodno dáti i povaze hlavního reka pověsti, rytíře Zdeňka Zásmuckého.¹⁸

Vyjádření Krásnohorské může čtenáři sugerovat, že se autorka jednoznačně přiklonila na stranu protikatolickou; to však z textu jednoznačně nevyplyývá. Jejím záměrem totiž bylo něco jiného – ústředním motivem, kolem kterého autorka osnovala celý děj, je česká národní nesvornost. Vlastní dramatický konflikt se odehrává mezi katolíkem Janem Dohalským jeho synem Bořkem. Jejich vzájemná nenávist motivovaná odlišnou vírou zde synekdochicky představuje celou pobělohorskou tragédii rozděleného českého národa. Další postavy – umírněný katolík Zdeněk ze Zásmuk, Janova dcera a Bořkova sestra Helena Dohalská coby tajná kališnice i Jarmila, dcera kališníka Domovíta z Blaníku pak plní funkci usmířovačů jejich rozbrojů: Zdeněk se během prvního dějství vehementně snaží dosáhnout jejich smíření poukazem na blaho vlasti; zatímco pro Jana je na první místě víra („a lépe, nechť i národ zhyne hned, / než bludem jedovým by prznil svět!“),¹⁹ Zdeněk na první místo klade vlast a národní svornost („Již celá vlast je sváru obětí, – / jen svornost k žití zas ji posvěť“),²⁰ proto je Janovými slovy zděšen, takže dokonce ihned nabízí Bořkovi pobyt na svém hradě i tamtéž důstojný hrob pro zemřelého „kacíře“ Domovíta. Funkci usmířovačů plní i Bílá paní (Perchta z Rožmberka, dcera Oldřicha z Rožmberka, jednoho z blanických rytířů), jakýsi „strážný duch“ české země, jež svým vystupováním („V modrém paprsku v pravo objeví se na bílém obláčku bílá paní“)²¹ paradoxně připomíná Pannu Marii, a také samo blanické vojsko. To v pojetí autorky představuje jakýsi „očistec“, v němž zemřelí rytíři čekají na možnost odčinit své hříchy spáchané na českém národu za života: „Oldřich: Bůh za pokání káže nám / bychom povstali, / až nejhroznější zlo se na vlast přivalí“;²² ani zde však není autorka zcela důsledná, neboť mezi blanické rytíře přivádí též v prvním dějství zemřelého kališníka Domovíta. Jejich zamýšlený boj, který má nastat až v daleké budoucnosti („Ještě souzeno nám dvě stě let“)²³ však nabývá překvapivě nekrvavou podobu. Bílá paní uvnitř Blaníku Zdeňka dekoruje mečem a věncem, jedná se však o „zlatý ducha meč“ coby

¹⁸ Eliška Krásnohorská, *Blaník. Zpěvohra ve třech dějstvích* (Praha: Fr. A. Urbánek, 1881), s. [5].

¹⁹ Tamtéž, s. 24.

²⁰ Tamtéž, s. 22.

²¹ Tamtéž, s. 27.

²² Tamtéž, s. 46.

²³ Tamtéž, s. 47.

zbraň, která „rány nerozsévá, ale hojí“.²⁴ Samo proroctví rytířů pak zní poněkud překvapivě: „Národ náš, ten věčně nezahyne, / z hrobu vstane oslaven! / Zbraní pravdy, zbraní míru, / zvítězí věk ducha bohatýrů. / Národ, kleslý mocí útlakem, / vstane velkým lásky zázrakem!“²⁵

Jakkoli tedy autorka neskrývá své sympatie pro kališníky, ve skutečnosti vede dělicí linii mezi těmi, kdo jsou ochotni nadřadit blaho vlasti svým, byť třeba oprávněným zájmům, a těmi, kdo dále rozsévají svár a nenávisť. Proto zde nevystupuje jako kladný hrdina kališník a loupeživý rytíř Krištof z Raedernu, jehož Jan Dohalský ve druhém dějství svrhne ze skály, neboť brání čest své dcery – v tomto okamžiku musejí být sympatie čtenářů i publika nutně na straně Dohalského. Alegorií české vlasti se ve finále třetího dějství stává na okamžik Helena – jediná postava, kterou milují či o její přízeň usilují všechny další postavy. Její tragická smrt, kterou nechtěně zapříčiní boj mezi Janem a Bořkem, i zázračné oživení, jež způsobí Zdeňkem přinesený věnec z Blaníka, jako by symbolizovaly „spánek“ a „vzkříšení“ českého národa (Helena pro probuzení píše: „Jak sladký byl to sen!“).²⁶ Poselství svornosti a míru pak vyjádří i závěrečný sbor: „Zdar tobě, reku! Zdar té svatě zbroji, / jež rány nerozsévá, ale hojí. / Ó žijme v lásce, žijme v smíření; / toť blaha zvěst, toť padlých spasení!“).²⁷

Z výše uvedených řádků je zřejmé, že libretistce nešlo o historicky věrné zachycení situace českého národa v pobělohorském období (příběh se odehrává v roce 1623), nýbrž o podobenství s výrazně apelativním poselstvím, namířeným k aktuální přítomnosti. Důraz kladený na „zbraně ducha“, lásku a svornost i určení doby, kdy se má proroctví naplnit, situované do doby po dvou stech letech, dávají tušit, že dědici blanických rytířů jsou čeští obrozenci a jejich národně emancipační program. Ten byl od počátku založen na drobné práci pro vlast, nikoli hrdinských bojových činech, tak jak o tom hovoří slavná a často citovaná Kollárova znělka ve *Slávy dceři*: „Často tichá pastuchova chyžka / více pro vlast může dělati, / nežli tábor, z něhož válčil Žižka.“²⁸ Sedmdesátá léta, v nichž Krásnohorská své libreto psala, apely na svornost učinily ještě naléhavějšími, neboť politický i společenský život byl silně poznamenán neúspěchy české státoprávní politiky a soupeřením mezi staročechy a mladočechy.

Je dobově příznačné, jak se v tomto aspektu libreto *Blaníku* podobá o několik let staršímu Wenzigovu libretu *Libuše*, zhudebněném Bedřichem Smetanou. Také v *Libuši* je dramatický konflikt položen mezi nejbližší příbuzné, bratry Chrudoše a Štáhlava, a ve svých důsledcích ohrožuje samu jednotu Čech, což je v textu silně

²⁴ Tamtéž, s. 48–49.

²⁵ Tamtéž, s. 49.

²⁶ Tamtéž, s. 56.

²⁷ Tamtéž, s. 57.

²⁸ Jan Kollár, *Slávy dcera ve třech zpěvích* (Budín: Královská universitická tiskárna, 1824), 85.

zdůrazněno. Zatímco v *Libuši* je svár mezi bratry motivován milostnou zápletkou (Chrudošovou žárlivostí na Krasavu), v případě *Blaníku* je spor čistě ideový a není příliš narušován milostnými vztahy – autorka příznačně nevyužila nabízejícího se, dramaticky nosného rozporu mezi láskou a náboženským vyznáním; vzájemné lásce katolíka Zdeňka i tajné kališnice Heleny jejich rozdílné vyznání nepřekáží, neboť se nad ním jako duha klene společná láska k vlasti. S *Libuší* má libreto *Blaníku* společný též onen zmiňovaný aspekt proroctví: to, co Libuše prorokuje jako dalekou budoucnost, vnímá divák jako minulost, která zároveň nenásilně vplývá do přítomnosti a budoucnosti.²⁹ Proroctví zároveň diváky vtahuje do příběhu národa, jehož jsou součástí. Podobně lze vnímat i proroctví blanických rytířů – jeho naplnění po „dvou stech letech“, tedy ve dvacátých let 19. století, odpovídá zmíněnému pojetí obrozenců jako dědiců blanických rytířů a zachránců vlasti.

Dobová recepce libreta *Blaníku* Elišky Krásnohorské

Přijetí *Blaníku* dobovou kritikou bylo v poslední době podrobněji zmapováno,³⁰ proto se soustředíme pouze na stručnou rekapitulaci a dotkneme se těch kritik, které se zaobíraly libretem.

Zdeněk Fibich zamýšlel premiérovat svou operu až v nově otevřeném Národním divadle, s provedením tedy několik let počkal. Své dílo přihlásil do konkurzu na nové opery k slavnostnímu otevření, přestože věděl, že vedle Smetanovy *Libuše* nemá šanci. Čestné uznání poroty mu však zajistilo provedení v pozdějším termínu. Z předložených oper (Smetanova *Libuše*, Fibichův *Blaník*, Bendlovi *Černoborci* a Šeborův *Starý ženich*) přitom hodnotila komise jako nejzdařilejší libreto právě text Elišky Krásnohorské, zatímco libreto *Libuše* označila komise za nejslabší.³¹ Požár Národního divadla v srpnu 1881 však Fibichovi premiéru zhatil, opera tak byla poprvé uvedena 25. listopadu 1881 v Prozatímním divadle.

Některá místa v libretu vadila cenzuře, jak vyplývá z listu Elišky Krásnohorské krátce před premiérou (8. listopadu 1881) Zdeňku Fibichovi: „Račte býti bezpečeni, že povolení již jsem viděla; ředitelství divadelní obdrží je snad zítra; jenom nesmí Bořek v III. aktu císařskou milost hlasateli k nohám hoditi, a pak asi 8 slov tu onde musí se nahraditi mírnějšími; celá ta změna nestojí ani za řeč,

²⁹ Viz Jitka Ludvová, „Hankovy padělky v české hudbě“, *Hudební věda* 27 (1990): 299–319, podrobněji na s. 313.

³⁰ Jiří Kopecký – Marta Ottlová, „Ve stínu Smetanovy Libuše. Fibichův Blaník a Národní divadlo“, *Hudební věda* 58, č. 1 (2021): 76–119.

³¹ Zpráva poroty je uložena v obálce s nápisem Slavnému výbou Sboru pro zřízení Národního divadla v Praze, 30. 11. 1880 (Archiv Divadelního oddělení Národního muzea, sign. A XXVIII, č. 172). Za laskavé poskytnutí pramene děkuji Jiřímu Kopeckému.

i nebude působiti žádných obtíží“ (Krásnohorská 1952).³² Ve svých vzpomínkách vyličila jednání na policii poněkud barvitěji.³³

Kritiky byly vůči dílu poměrně příznivé. Václav Juda Novotný již před premiérou v *Pokroku* uveřejnil charakteristiku díla s obsahem libreta, které vysoce vyzdvihl, neboť poukázal na to, jak nesnadné bylo využít blanickou pověst pro dramatický děj: „Proud děje postupuje čilým, všude přirozeným krokem, scény markantně jsou upraveny, osoby přesně charakterizovány, mluva pak jest vzletna, leskem případných obrazů vyzdobena a hudbě ve všem přiměřena. Libreto Blaníku náleží k nejlepším dramatickým výtvorům El. Krásnohorské.“³⁴

Ladislav Dolanský v Českých novinách na libretu pochválil, „že poskytuje dostatečnou rozmanitost ku charakterisování jednotlivých osob, že náležitě si všímá střídání se poměrů hlasových a že vůbec v tomto ohledě s velikou jest psáno rutinou“ (L. D. 1881).³⁵ Ocenil též básnické zpracování a zřetelný pokrok: „Řeč jest vzletná, rýmy vesměs správné a rytmus dokonaly; mnohé scény mají značnou cenu básnickou, tak jako jednotlivá situace značnou cenu dramatickou.“ Libreto však mj. vytkl, že nedokázalo dostatečně skloubit děj historický s dějem fantastickým, výhrady měl i k postavě Bílé paní. *Stručný* referát ve Světozoru vyzdvihl operu i její libreto: „Také romantické libretto El. Krásnohorské jest poutavé, velmi vhodné k hudebnímu zpracování a zejména vybranou, poetickou dikcí nad jiné vyniká“.³⁶

Emanuel Chvála v *Politik* věnoval *Blaníku* náležitou pozornost ve třech článcích – první vydal ještě před premiérou 15. listopadu, další dva pak po premiéře, 27. a 29. listopadu.³⁷ Operu přijal jakožto Fibichův ctitel i přítel velmi příznivě,

³² Eliška Krásnohorská, „[Dopis Zdeňku Fibichovi], in Rektorys, Artuš, ed., *Zdeňek Fibich. Sborník dokumentů a studií II.* (Praha: Orbis, 1952), 488.

³³ „Také před premiérou Blaník Fibichova měla se mnou policie starosti. Byla jsem tam volána a pan rada mi řekl, že jen ze šetrnosti a z úcty k uměleckému dílu, aby ho nemusel zakázat, mě žádá o změnu některých míst v textu, jež obsahují pobuřování. Mluvil tak dojemně o loyaltě a bezpečnosti státu, až z toho šla hrůza po zádech a strach, že by širší vlast mohla opravdu býti pošramocena, kdyby se tohleto v Prozatímním divadle odzpívalo. Takž jsem s vážnou tváří a nevážným rozměrem začala opravovat, nahrazující závadná rčení ostřejšími, což se panu radovi nelíbilo. Naznačovala jsem tedy jen nové rýmy a přiměla pana radu, aby sám doplnil verše bezúhonným textem. Dářilo se mu to znamenitě, a když byl hotov, poslala jsem ho ke kapelníkovi Čechovi. (Ach, škoda, že jsem si nezachovala tu památku aspoň v opise!) Nato jsem kapelníka potkala: „Slečno, prosím vás, kdo vám to poslal, tu zatracenou hovadinu?“ pravil udiven. Já na to: „Prosím respekt! To básnil pan policejní rada!“ „Proto!“ zvolal a zabásnil si také: „Pan policejní rada / ať básní pro hovada!“ Blaník se dozpíval beze změn, a Rakousko zůstalo také beze změn, na neštěstí“ (Eliška Krásnohorská, *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské* (Praha: Československý spisovatel, 1950, 152–153).

³⁴ Václav Juda Novotný, „Blaník“, *Pokrok* 15, č. 277, 10. 11. (1881): 1.

³⁵ L. D. (Ladislav Dolanský), „Blaník“, *České noviny*, č. 284, 29. 11. (1881): 1.

³⁶ Anonym, „Divadlo“, *Světozor* 15, č. 49, 2. 12. (1881): 591.

³⁷ Viz Emanuel Chvála, „Blaník“, *Politik* 20, č. 317, 15. 11. (1881): 1–2; týž, „Böhmische Oper“, *Politik* 20, č. 329, 27. 11. (1881): 6; týž, „Blaník“, *Politik* 20, č. 331, 29. 11. (1881): 1–2. České

libreto a jeho kvality však stály mimo jeho pozornost. Tu mu naopak věnoval Otakar Hostinský v referátu po premiéře: „O osnově děje a její způsoblosti pro skladbu zpěvoherní nechci dnes již šířiti slov; ale pravdě sluší dáti svědectví, že libreto *Blaník*, ač nedostatky jeho nikterak nejsou nepatrné, přece u porovnání s jinými texty, zejména posledních novinek našeho repertoiru domácího, činí dojem příznivý zejména tím, že skladateli podává alespoň skutečnou poesii, a ne pouhou veršovanou prosu.“³⁸ V časopisu *Osvěta* pak své výhrady k libretu podrobněji rozvedl. Opět vyzdvihl jeho básnické kvality, autorce však vytkl spojení báje o Blaníku s pověstí o Bílé paní s historickým pozadím pobělohorské doby, „a to vše jen proto, aby se odehrálo romantické drama rodinné, na jehož konci Blaník i Bílá paní jsou takoruka jen stafáží, jen obvyklým romantickým aparátem operním. K tomu nad celým dějem se vznáší jakési dusné kouzelné ovzduší, které většinu jednajících osob zbavuje volného sebeurčení a tak z vlastního děje činí takoruka pouhý mechanismus, aniž by však báji samotné dostalo se plného, dokonalého práva.“³⁹

Příznivěji než Hostinský se o dílu Elišky Krásnohorské vyslovil Václav Juda Novotný v přehledu české dramatické tvorby za rok 1881, otištěném v *Divadelních listech*: „Básnířka napsala skladateli v každém ohledu velmi vděčný text; neboť jádro děje, hlavní motiv jest nad míru populární v národě našem, vlastní děj mistrně jest sestrojen, čile se proudí ku předu, povahy hlavní jsou ostře kresleny, všechny situace jsou psány v náladě pro hudbu nejprůhodnější a mluva jest ušlechtilá, náhernými obrazy vyšperkována i hlaholící zvukem čistě hudebním básnířka krásné dvě národní naše báje o Blaníku i o Bílé paní spojila v jedno a na základě tom způsobem duchaplným zbudovala původní děj, který položila v pohnutou, divoce rozrušenou dobu, následující po vládě Fridricha Falckého v Čechách.“⁴⁰ Elišce Krásnohorské coby libretistce věnovaly *Divadelní listy* o několik měsíců později též obdivný medailon – podle Cyrila S. Moudrého se kritika opery *Blaník* proslovila jednohlasně „nejen o hudbě, ale i o librettě naší Elišky Krásnohorské co nejpochvalněji“,⁴¹ ačkoli toto tvrzení zcela neodpovídalo skutečnosti.

---

překlady části těchto německy psaných kritik vydal jednak sám autor v rámci svých vzpomínek (Emanuel Chvála, *Z mých pamětí hudebních*. Eds. Filip Válek a Jiří Kopecký, eds. (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020), 269–273), jednak vyšly ve Fibichově sborníku (Emanuel Chvála, „Blaník“, in Artuš Rektorys, ed., *Zdeněk Fibich. Sborník dokumentů a studií I.* (Praha: Orbis, s. 73–80.

³⁸ Otakar Hostinský, „Dramatické umění a hudba. České divadlo“, *Národní listy* 21, č. 297, 28. 11. (1881), s. [3].

³⁹ Otakar Hostinský, „Česká zpěvohra“, *Osvěta* 11, č. 5 (1882), 463–467.

⁴⁰ Václav Juda Novotný, „Přehled činnosti operní na jevišti kr. zemsk. česk. divadla v Praze za r. 1881“, *Divadelní listy* 3, č. 16, 15. 4. (1882): 128–129 (cit. s. 128).

⁴¹ Cyril S. Moudrý, „Eliška Krásnohorská – česká libretistka“, *Divadelní listy* 3, č. 27 (1882): 215–217 (cit. s. 216).

Libreto Františka Duchka aneb Blaník jako národní katastrofa

Z dobové recepce Fibichovy opery je zřejmé, že ti kritici, kteří se podrobněji zabývali libretem *Blaníku*, se zaměřovali spíše na jeho básnické a dramatické kvality, nikoli na hodnocení jeho ideové stránky – hudba zde tyto aspekty zatlačila do pozadí. Pojetí Elišky Krásnohorské přitom jistě nebylo jediné možné; přesvědčuje nás o tom poněkud kuriózní případ libreta jejího „konkurenta“ Františka Duchka.

V roce 1875, tedy v době, kdy *Dalibor* přinášel nové zprávy o Fibichově práci na *Blaníku*, se v tomto časopise objevila pozoruhodná zpráva:

Nová česká zpěvohra. V nejnovější době napsal na svůj vlastní text hudbu ku zpěvohře *Blaník* nazvané pan František Duchek, jehož příliš skromná povaha to hlavně zavinila, že u veřejnost se posud jen v skromné míře důkazy o skladatelském nadání jeho dostaly. Tak se bohužel častěji přihází, že v šťastně nadanému hudebnímu národu našem dřímá tak mnohá tvůrčí síla v úkrytu, aniž by hřivnou již od přírody svěřenou přispěla činně ku osvětlení všeobecnosti. V době novější rozvíjí se v uměleckém životě našem hudba dramatická se zdarem potěšitelným. Každou novou sílu v oboru tomto vítáme s radostí upřímnou. Ovšem, že právě nynější poměry na jediném našem jevišti operním nejsou domácím skladatelům nejprůběžnější, však doufejme, že šlendrián ten nebude mítí trvání věčného.⁴²

Zpráva o další opeře *Blaník* zůstala ojedinělou až do roku 1880, kdy v Praze u J. B. Pichla vyšel text libreta s názvem *Ctibor Blanický* s podtitulem *Velká opera ve třech jednáních. Text i hudba od Františka Duchka*. O dnes již zapomenutém autorovi lze zjistit jen málo informací, nejpodrobnější heslo uvádí encyklopedie *Česká činohra 19. a počátku 20. století*.⁴³ František Duchek byl finančně dobře zajištěným úředníkem České západní dráhy a též příležitostným dramatikem, který si přízeň pražských literátů snažil zajišťovat volnými lístky na vlak první třídy, jež jim zdarma nabízel.⁴⁴ Duchkovo libreto se některými aspekty libretu

⁴² Anonym, „Zprávy z Prahy a z Venkova. Nová česká zpěvohra“, *Dalibor* 3, č. 7, 13. 2. (1875): 53.

⁴³ Magdalena Jacková – Eva Šormová, „František Duchek“, in Eva Šormová, ed., *Česká činohra 19. a počátku 20. století I.* (Praha: Institut umění – Divadelní ústav – Academia, 2015), 150–151.

⁴⁴ Takto ho kolem roku 1885 poznal u Arbesova stolu v hostinci u sv. Tomáše mladý Josef Svatopluk Machar, který mu po čtyřiceti letech věnoval laskavě ironickou, byť faktograficky ne zcela přesnou vzpomínku: „Bylo to asi roku 1884 nebo 1885. V průvodu Arbesově přišel mezi nás do hospody v pivovaru sv. Tomáše starší pán. Hnědý plnovous, modré milé oči, velmi dobře ustrojený; řeč rozvážná, tichá a celé držení postavy projevovaly jakousi navyklou blahosklonnost [...] Druhého večera teprv seznámil nás mistr Arbes důkladněji s včerejším hostem. Pan Fr. Duchek, ředitel Západní dráhy. Byl malým úředníkem při ní, dcera vrchního ředitele či presidenta rytíře Jaksche [správně Jarsche, pozn. MiF] zadívala se mu do krásných očí, vzala si ho, a pan Duchek letěl v závrané kariéře vzhůru. Je přítelem umění a obdivovatelem umělců. Pro nás, literáty, může mít veliký význam: Západní dráha je nám k dispozici. Český literát se beztoho těžce dostane do světa – zde jest příležitost. Arbes sám má volný lístek první třídy až na hranice: napadne-li mu zajet

Elišky Krásnohorské podobá (odehrává se rovněž v pobělohorské době), zároveň se však zpracováním podstatně liší.

V prvním jednání se děj odehrává pod Blanicem, kde se inkviziční vojsko pod vedením dona Huerty chystá mučit a mordovat zajaté kacíře v čele s rytířem Benešem z Tábora a jeho dcerou Liběnou. Přichází zpráva od Ctibora Blanického, který se chce dát zajmout výměnou za svou milovanou Liběnu. Don Huerta, který se do Liběny zamiloval, svolí teprve pod nátlakem jezuity Valeriana, nenápadně však při propouštění Liběně ukradne prsten, který má od Ctibora. Zajatému Ctiborovi pak namluví, že ho Liběna zradila. Ctibor se pokusí vzepřít a při boji proti přesile se propadne do Blániku. Poté začnou vojáci mordovat kacíře.

Ve druhém dějství se uvnitř Blániku snaží Ctibor přesvědčit Zdeňka ze Zásnuk a jeho husitské vojsko, aby zasáhlo ve prospěch vlasti. Zdeněk mu nabízí vojevůdcovství, pokud se Ctibor vzdá své lásky k Liběně. Domněle zrazený Ctibor je k tomu odhodlán a nevíklá ho ani vyčarovaná luzná vidina Liběny. Ctibor je poté pasován na blanického rytíře za přítomnosti Jana Žižky, Prokopa Velikého, Prokopa Malého, Jiřího z Poděbrad, Jana Husa, Jeronýma Pražského i svého pradědečka Bohuslava Blanického, dostane Bruncvíkův meč a kouzelnou přilbici, která ho učiní nezranitelným. Po proměně se ocitáme na Benešově hradě, kam se přichází Liběně dvořit don Huerta se zprávou, že Ctibor je mrtev. Truchlící Liběně se zjeví Ctibor a proklíná ji za nevěru, po spatření prstenu však pochopí, že ho Huerta podvedl. Liběna omdlí.

Ve třetím dějství se v Huertově táboře objeví Ctibor. Poté, co se dozví o Huertově úmyslu dobýt Benešův hrad po odmítnutí Liběny, konečně zjistí pravdu. Po proměně se na Benešově hradě chystají na obranu před Huertovým vojskem. Ctibor se zjeví Liběně a prosí ji za odpuštění. Během jejich rozhovoru tajně naslouchající don Huerta vymění Ctiborovi jeho meč za svůj. Po krutém vnitřním boji se oba milenci rozhodnou obětovat svou lásku blahu vlasti. Zjeví se však Strážný duch blanický a vyčítá Ctiborovi, že zradil a nechal si vyměnit meč; propadnou se spolu do Blánika. Objeví se don Huerta a chce se zmocnit Liběny, ta mu však vytrhne kouzelný meč a shodí Huerta z hradeb. Po proměně se schyluje k rozhodující bitvě – k obráncům hradu se připojuje formou vidiny blanické vojsko v čele se svatým Václavem, který drží meč a korouhev; vojsko pěje svatováclavský chorál. Po vítězné bitvě pozná v jednom z udatných rytířů Ctibor svou Liběnu v přestrojení, Beneš oběma žehná. Po další proměně v hradní síni Strážný duch blanický nabádá Ctibora, aby Liběnu opustil a vrátil se do Blániku. Beneš přichází

---

si na plzeňské ku pramenu, sedne na vlak a zajede si tam. Pivo je tam ostatně o několik krejcarů na litru lacinější než zde v Praze. Slovem: pan Duchek je výtečný muž, jehož přátelství nám může být jenom k užítku“ (Josef Svatopluk Machar, „Griespekové z Griesbachu“, in *týž, Při sklence vína* (Praha: Aventinum, 1929), 16–20; cit. na s. 16). Za zmínku stojí, že Duchek podle své vzpomínky, citované Karlem Weisem, údajně pomohl Bedřichu Smetanovi a Otakaru Hostinskému dostat se během živelné katastrofy na konci května 1872 po železnici z Prahy do Mnichova na *Tristana a Isoldu* (Karel Weis, „Ze vzpomínek na Bedřicha Smetanu“, *Národní listy* 74, č. 133, 15. 5. (1934): 1–2).

se zprávou, že se do Čech valí nové vojsko. Ctibor po krutém váhání vrací Strážnému duchu meč i přilbici. Duch se promění v Ctiborova otce a trpce mu vyčítá zradu vlasti. Po další proměně jsme svědky prohrané bitvy, Beneš cituje proroctví slepého mládence a v dálce se zjeví Bílá hora i vize národních běd a strastí. Dílo zkázy dokonává vojsko raněného dona Huerty.

Ze stručného přehledu je patrné, že autorovi šlo o děj plný dramatických zvratů a zároveň divácky vděčnou podívanou – v prvním dějství např. nechybí výstup španělských tanečnic ve vojsku dona Huerty, on sám zpívá španělskou romanci apod. Libreto zároveň kladlo značné nároky na provedení (četné sbory, čtyři proměny ve třetím dějství!). Dramatickou zápletku autor vystavěl na tradičním konfliktu mezi láskou k ženě a povinností k vlasti; ten byl sice dramaticky nosný,⁴⁵ osudy celé země však v tomto pojetí závisely na vrtkavosti citů jednoho rytíře, což bylo pro českou reprezentativní operu jen obtížně přijatelné, stejně jako krvavé a bezútešné finále. Oproti Krásnohorské je blanické vojsko ryze husitské (byť v něm působí i Zdeněk ze Zásmuk) a ve vidění ho dokonce vede sám svatý Václav. Také zde se mísí postavy historické s ryze fikčními – Ctiborovým protivníkem a hlavním paduchuchem je don Huerta, tedy don Martin de Hoeff-Huerta (1580–1637), nechvalně známá postava, jež v české kultuře 19. i 20. století fungovala jako symbol násilné rekatolizace.⁴⁶ Také zde vystupují kouzelné rekvizity, jako je prsten, přilba a meč; prsten však nehraje roli symbolu lásky a smíření, fuguruje jen jako předmět způsobující dočasné nedorozumění.

Literární zpracování působí na mnoha místech nechtěně komickým dojmem; verše jsou rytmicky mnohdy značně kostrbaté:

Don Huerta (uchopí Beneše za rámě a druhou rukou na mučné nástroje ukazuje).

Mám tu boty španělské,
skřípce, ježky a stolice,
železné i rukavice;
nástroje to dáblské;
přeješ-li si bičování,
kolo neb kamenování,
vyber sobě dle libosti;
udělím ti té milosti!
Hahahaha!

⁴⁵ Podobný motiv najdeme v nezhudebněném libretu Gustafa Pflagra Moravského *Záboj*; hlavní hrdina bojuje mezi láskou k vlasti a náklonností vůči nepřátelské cizince Brunhildě. Povinnost vůči vlasti ovšem nakonec zvítězí (podrobněji viz Michal Fránek – Jiří Kopecký, „Rukopisy královédvorský a zelenohorský a česká opera“, in Dalibor Dobias, ed., *Rukopisy královédvorský a zelenohorský v kultuře a umění II*. (Praha: Academia, 2019), 957–962).

⁴⁶ Lukáš Kopecký, „Druhý život Martina de Huerty“, *Bohemiae Occidentalis historica* 5, č. 1 (2019): 176–197.

Beneš

Padouchu!

Don Huerta.

Ustaň v lání, starý tmáři! –

Snad chceš hledět v ohně záři,

Tam na hranici?

Sbor vojáků.

Hahahaha!

Beneš.

Ó vy bídníci!⁴⁷

Vedle konvenčních rýmů (např. často se opakující rýmy *vlast – slast – strast*), místy zabíhající až k drastičnosti⁴⁸ někdy v textu probleskne též rým patrně nezáměrný, neboť je zřejmý pouze při čtení: „Don Huerta (uleknut): U čerta!⁴⁹“

Libreto Františka Duchka zůstalo prakticky bez ohlasu (nepodařilo se nalézt jedinou dobovou recenzi).⁵⁰ Představuje kuriózní, přesto však svým způsobem příznačný doklad rezonance blanického mýtu v české kultuře sedmdesátých let, jež hledala reprezentativní náměty pro připravované Národní divadlo a zároveň zároveň toužila spatřit v nich samu sebe – v (ne)slavné minulosti i slavné budoucnosti.

“The Age of Heroes’ Minds Wins by Weapons of Truth and Peace.” On the Contemporary Contexts of the Libretto for Fibich’s Opera *Blaník*

Abstract

In the 1870s Eliška Krásnohorská wrote the libretto for the opera *Blaník* for Zdeněk Fibich. The author based her work on the legends about Mount Blaník, where an army is hiding but will come to the aid of the Czech nation when it is at its worst. These legends were updated in 19th-century Czech culture to meet contemporary national demands – Czech patriots transform themselves into the role of “Blaník knights”, the saviours of the nation. Krásnohorská situated

⁴⁷ František Duchek, *Ctibor Blanický. Velká opera ve třech jednáních* (Praha: J. B. Pichl, 1880), s. 6–7.

⁴⁸ Srov. např. text zraněného a blouznícího dona Huerty v 9. výstupu 3. jednání: „Proč jsem s hradeb... dolů spad? / Ha! To byla – Liběna! – / Ona... vztekla co fena / svrhla mne dolů. / Počkej... umřem spolu! / Jaké... ach!... bolesti mám... / hu! Již snad... tu... dokonám! / Kletbu... na... tě... Liběno, volám!“ (tamtéž, s. 62).

⁴⁹ Tamtéž, s. 9.

⁵⁰ Podle citované vzpomínky Karla Weise „O jeho libretu Ctibor Blanický vyslovil se Smetana velice pochvalně“ (Karel Weis, „Ze vzpomínek na Bedřicha Smetanu“, *Národní listy* 74, č. 133, 15. 5. (1934): 1). Jde však pravděpodobně o Duchkovo vlastní tvrzení.

the opera's plot in 1623, when the Catholic party won. In her libretto, she made a strong appeal for national unity and a common love for the homeland. The critics of the time mostly praised her libretto, but there were also opinions that reproached her for shortcomings in the dramatic construction (e.g. from Otakar Hostinský). František Duchek's libretto entitled *Ctibor Blanický* was also written at the same time. This forgotten and unrealised curiosity shows what possibilities the theme of *Blaník* provided for contemporary opera.

„Zbraní pravdy, zbraní míru zvítězí věk ducha bohatýrů.“ K dobovým kontextům libreta Fibichova *Blaníku*

Abstrakt

V sedmdesátých letech 19. století napsala Eliška Krásnohorská libreto k operě *Blaník* pro Zdeňka Fibicha. Autorka vycházela z pověstí o hoře Blaník, v nichž se ukrývá vojsko, které přijde českému národu na pomoc, až mu bude nejhůř. Tyto pověsti byly v české kultuře 19. století aktualizovány, tak aby odpovídaly soudobým nacionálním požadavkům – do role „blanických rytířů“, zachránců národa, pasovali čeští vlastenci sami sebe. Krásnohorská situovala děj opery do roku 1623, kdy zvítězila katolická strana. Ve svém libretu kladla silný apel na národní svornost a společnou lásku k vlasti. Dobová kritika její libreto většinou oceňovala, existovaly však též názory, které jí vytýkaly nedostatky ve dramatické výstavbě (Otakar Hostinský). Ve stejné době vzniklo též libreto Františka Duchka *Ctibor Blanický*. Tato zapomenutá a jevištně nerealizovaná kuriozita ukazuje, jaké možnosti poskytovalo téma *Blaníku* pro soudobou operu.

Keywords

Eliška Krásnohorská; *Blaník*; Zdeněk Fibich; František Duchek; *Ctibor Blanický*; opera libretto

Klíčová slova

Eliška Krásnohorská; *Blaník*; Zdeněk Fibich; František Duchek; *Ctibor Blanický*; operní libreto

Michal Fránek

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

franek@ucl.cas.cz